

Magas István

Globalizáció és nemzeti piacok

NAPVILÁG KIADÓ, 2007

MMagas István könyvének tárgya nemcsak kínálja, de elkerülhetetlenné is teszi, hogy a világ-gazdaság legújabb fejleményeiből kiindulva foglalkozzunk vele. A jelenlegi pénzügyi válság szinte a derült égből jövő villámcsapásként sújtott le országokra, gazdaságokra, az egyes emberre: fogyasztóra és munkavállalóra. *A válság egyre mélyül, senki nem látja a végét, egyelőre a legmélyebb pontját sem.* A pénzügyi válság, ami az Egyesült Államok pénzügyi rendszerében keletkezett, egy év alatt globális válsággá növekedett, túllépett az USA határain és súlyosan érintette a reálgazdaságot is. A kiváltó ok, az amerikai jelzáloghitelezésben bekövetkezett zavar korántsem volt egyedí az elmúlt 15–20 évben. Argentínától Japánig, Oroszországtól Mexikóig számos ország élt át nagyon súlyos pénzügyi krízist. Az Egyesült Államokban is többször tapasztalhattunk komoly tőzsdéi visszaeséseket (például 1987-ben és 1997-ben). Megfigyelhettünk más figyelmeztető előjeleket

is, mint például a NASDAQ, a csúcstechnológiai cégek részvényeit összegyűjtő tőzsde összeomlását vagy a hatalmas amerikai energetikai cég, az ENRON súlyos visszaélések, összefonódások miatt bekövetkező végórát és összeomlását, ami az amerikai vállalatkezelési modellbe vetett bizalom megrendülését eredményezte.

A figyelmeztető válságjelenségek között meg kell említeni még az egyre hatalmasabb méretű tranzakciókban testet öltő, egyre gyorsabb és mobilabb spekulációt is. Ez sok esetben nem csupán a tömeges pszichózis, vagyis a csordaszerű egyirányú menekülés miatt okozott súlyos károkat (mint például az amerikai tőzsdék már említett súlyos zavarai alkalmával). Egyes spekulánsok tudatos, önálló akciói is olyan méreteket tudnak ölteni a globális pénzügyi rendszerben, ami valuták elértéktelenedését, cégek, sőt nemzetgazdaságok komplett csődjét is képesek okozni. Ilyenekre is volt

számos példa. Az pedig mindenki számára napról napra világosabbá teszi a globális pénzügyi rendszer belső és külső ellenőrzésének, az önszabályozó mechanizmus hiányának tarthatatlanságát, hogy lehetségessé vált hasonlóan gigászi károk okozása egyes emberek felelőtlen vagy éppen tudatos, törvény által büntetett súlyos visszaéléseivel is (Szanyi, 2009).

Valamit tehát tenni kell, mert a *kapitalizmus intézményei a globalizáció által félmjelzett környezetben sorra mondanak csődöt*. A be nem avatkozás politikáját hirdető neoliberális eszmerendszer gyakorlati alkalmazása a globalizáció viszonyai között nem volt képes kitermelni a globális piac hatékony önszabályozó mechanizmusait. Olyan mechanizmusokat, amelyek a szaporodó működési kockázatokat, illetve a növekvő potenciális veszteségeket megfelelően kezelni, korlátozni tudták volna. A fejlett országok most kvázi újraállamosított bankrendszerei éles fordulatot jeleznek, egyfajta visszatérést egy korábbi gazdaságfilozófiai főáramhoz, a neokeynesianizmushoz. De ez egyelőre csak egy kényszerű visszatérés. Egyáltalán *nem biztos, hogy a mindenható állam ismét meghatározó szerepet kap* a gazdaságpolitikai gyakorlatban, hiszen ezt a főáramot is meghaladta annak idején az 1970-es és 1980-as években a kibontakozó globalizáció folyamata. Mi más fogja akkor leváltani a neoliberális főáramot? Úgy hiszem, hogy ezt egyelőre senki sem tudja: talán még meg sem született az a közgazdász, aki majd azt a közgazdasági paradigmát megalkotja, amely képes lesz megnyugtatóan értelmezni és kezelni a globalizáció folyamatait és az ezekből eredő negatív hatásokat.

Magas István könyve olvasható, értelmezhető ebből a nagyon távlatos, előremutató perspektívából. A könyv születésekor, 2007-ben a válságot kirobbantó jelzőlogpiaci problémák még épp csak elindultak az amerikai gazdaságban. Ez a könyv mégis elejétől végig azokról a kockázatokról szól, amelyek potenciális negatív hatásait akkor még a szerző is csak nagyság-

rendileg jelezhetette előre. A szerző 2008 decemberében az MTA Közgazdaságtudományi Bizottsága által rendezett szakmai vitán is azt hangsúlyozta, hogy a rendszeres elemek súlyos működési problémái láthatók voltak, mégis egyetlen piaci elemző sem gondolta, hogy a problémák lavinaszerűen megindulnak, túllépik az USA és a pénzügyi szektor határait és globálissá válnak. A válságnak ez a kiterjedése viszont most már végleg elodázhatatlanná teszi az ebben a könyvben is ismertetett anomáliák rendszerszintű kezelését.

A Globalizáció és nemzeti piacok nem könnyű olvasmány. Amint az már a bevezető részben is szerepel, ez a könyv feltételezi a nemzetközi gazdaságtan, az összehasonlító gazdaságtan és a világgazdaságtan alapvető tételeinek, összefüggéseinek az ismeretét. A mesterszintű közgazdászok képzés igényei számára készült, nem ismerteti a globális pénzügyi rendszer vagy a nemzetközi tőkeáramlások fő intézményeit és folyamatait, sem az ezek működését leíró, modellező elméleteket. Inkább tekinthető az ezekből az ismeretekből kiinduló, a fenti tudományágak megközelítéseit ötvöző logikai kísérletnek. A kísérlet célja, hogy közelebb jusson a globális pénzügyi rendszer és vele szoros összefüggésben a globalizálódó reálgazdaság közötti kölcsönhatások megértéséhez. A kapcsolatok feltárása elvezet a működési zavarok kialakulásának okaihoz is. Segít megérteni, hogy a globális problémák, legyenek azok bár rövid távú működési zavarok vagy hosszú távú, globális folyamatok (más szóval a fenntartható fejlődés különféle kérdései), már régen túlnőttek a nemzeti gazdaságpolitikák keretein és globális megoldásokat követelnek. Sajnos, bár ez a felismerés nem új keletű, gyakorlati alkalmazását parciális érdekek eddig szinte minden kérdésben megghiúsították.

A globalizáció pénzügyi és reálgazdasági folyamatainak elemzésében a könyv többféle megközelítést ötvöző szemléletmódja érdekes, újszerű meglátásokat eredményezett. Ezek kö-

zül két terület kiemelésére a könyvismertető szűkebb terjedelme mellett is *lehetőség van*. Nagyon érdekes a könyv első felében leírt összefüggés a globális tőkepiac és a működőtőke-áramlások között, illetve a könyv második felében a globális folyamatok és a nemzeti korlátok által behatárolt szabályozási és gazdaságpolitikai erőfeszítések közötti ellentmondás elemzése.

■ Az első témakörrel kapcsolatban különösen fontos a nemzetközi vállalati működés rendszerszemléletű felfogása, valamint annak bemutatása, hogy a multinacionális cégek képesek globális rendszereket kiépíteni és működtetni. Az így beépülő rendszerbiztosítékok (hasznos redundanciák) révén a hibákkal és konfliktusokkal szemben a nemzeti vállalatoknál jóval tűrőképesebbé válnak. A nemzetközi működés egyik fontos funkciója a szerző szerint a működési biztonság fokozása, ami a cég stabilitását és versenyképességét jelentősen megnöveli. Ilyen „hasznos redundancia” a szerző megközelítésében a globális stratégiai tervezésben megfigyelhető nagyvonalúság, vagy konkrét eszközöket tekintve például a rendkívül megnövekedett reklámkiadások. A multinacionális cégek „nagyvonalú költsékezéssel igyekeznek az összes zavaró tényezőt előre kizárni vagy saját befolyási övezetükbe vonni, és ezáltal az alap-rendszerfunkciót, a vállalat működését maximálisan kiszolgálni, a részvényeseiknek magas és megbízhatóan áramló jövedelmeket biztosítani... A vállalat (...) a nagyvonalúsággal (a külső megfigyelő szemében talán haszontalannak tűnő pazarlással) valójában leginkább magát védi...” (30. oldal) A „stratégiai nagyvonalúság” a vállalati működést meghatározó alapvető költség/haszon szemlélettel ebben az esetben a vállalat globális hálózatának egészére vonatkozóan kerül egyensúlyba. A profitmaximalizálás elve pedig egyre inkább relatív módon jelentkezik, a vállalati sikermutatók egyikeként. A profitmaximalizálás motívumát egyre inkább felváltja a „kielégítő profit” megszerzésére való törekvés, amely mellett egyéb fontos

stratégiai célok, mint például a terjeszkedés vagy a stabilitás és biztonság is jelentős mértékben formálják a vállalati vezetők döntéseit (Chikán, 2003).

A multinacionális vállalat, mint szervezet a globális gazdasági működés egyik főszereplője. A másik, kevésbé átlátható és viselkedésében nem könnyen kiszámítható globális erő a vállalati működés környezetét nyújtó nemzetközi pénz- és tőkepiacok rendszere. Igen fontos annak bemutatása, hogy a globális vállalati működés és a globális tőke- és pénzpiacok fejlődése egymást feltételezi, együtt fejlődnek. Ez utóbbiak pénzügyi szolgáltatásai nélkül a multinacionális vállalatok képtelenek lennének globális rendszereiket kiépíteni és működtetni, az előbb kiemelt pozitív redundanciákat érvényesíteni. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a pénzügyi rendszer jelentős önmozgással is bír. Tevékenységének egyes mozzanatait már nem mint a reálfolyamatok közvetítő ágense végzi, hanem saját belső törvényszerűségei és fejlődési folyamatai diktálják azokat (rossz esetben egyes, a lehetőségekkel visszaélő, adott esetben a prudens magatartási normákat is megszegő vagy törvénytörtő résztvevőinek, ügynökeinek a személyes érdekei).

Ezeknek az anomáliáknak a létezésére, törvényszerű kitermelődésére többen már régebben felhívták a figyelmet. Egyik színvonalas magyar képviselője az álláspontnak Lányi Kamilla volt (Lányi, 1997). A cikke nyomán kibontakozott vitában a pénzügyi szektor globális fejlődési folyamatainak pozitív hatásait ecsetelő vélemények a reálszféra igényeivel próbálták alátámasztani a pénzügyi globalizáció szükségességét és hasznosságát (Csontos – Király – László, 1997). Magas István tárgyyszerűen állapítja meg könyvében, hogy a globalizáció kedvező hatásait nem lehet figyelmen kívül hagyni, mint ahogy azokat a veszélyeket sem, amelyek a globális folyamatok ellenőrzésének hiányából fakadnak. A könyv sokféle potenciális veszélyforrásra utal, amelyek közül csak

egyét említenek, amely éppen a mostani válság kialakulásában játszott kulcsszerepet. „Miután a nemzetközi forrásbevonás technikai értelemben rendkívül könnyűvé vált, egyben kockázatosabbak lettek a nemzeti, a vállalati és az egyéni fizetőképesség megítélésére szakosodott hagyományos kereskedelmi banki pozíciók.” (38. oldal) Nem nehéz itt megtalálni a párhuzamot az amerikai jelzáloghitel-piac összeomlását eredményező banki gyakorlattal. Ezt követően Magas utal arra az összefüggésre is, ami a forrásbőség idején fellazuló hitelkihelyezési feltételek és a reálgazdaság növekedése között figyelhető meg, és ami túlméretezett reálgazdasági kapacitások létrejöttére vezet. (39. oldal)

A szerző ezzel felhívja a figyelmet arra a nem elhanyagolható tényre, hogy az 1990-es évek eleje óta Délkelet-Ázsiában, de az átalakuló közép-európai országokban is olyan többletkapacitások jöttek létre, amelyek kibocsátásához a keresletet szintén a globális pénzpiacok biztosították a bőséges likviditás felpuhított feltételek mellett történő fogyasztásbővítő felhasználásával. Mindez azt is jelenti tehát, hogy *a mai válság egyben túltermelési válság is* (Szanyi, 2009). Egy további következtetés is adódik ebből a gondolatmenetből, ugyanis az, hogy a globális tőke- és pénzpiacok a neoliberais főáram elveivel homlokegyenest ellenkező módon és az azt alkalmazó gazdaságpolitikai törekvésekkel szemben maguk gondoskodtak a növekedés fenntartásához szükséges mesterséges keresletbővítés pénzügyi forrásairól. Elmondhatjuk, hogy a keynesi keresletbővítés eszközeit tiltó, a piac és a piaci szereplők racionális döntéseit előtérbe helyező neoliberais gazdaságpolitika által kapott mozgásteret kihasználva *paradox módon a globális pénzügyi rendszer maga gondoskodott a keynesi keresletbővítő eszközök alkalmazásáról!* Tette ezt ráadásul úgy, hogy ebben a tevékenységében lényegében nem ellenőrizték, koordinálták vagy korlátozták, mert az állami beavatkozásnak visszavonulót fújtak a nemzetközi pénzügyi szerve-

zetek. Kis túlzással azt állíthatjuk tehát, hogy a neoliberais gazdaságpolitika hatására a keynesi eszközök alkalmazása során keletkezett egyensúlytalanságokhoz hasonló problémák alakultak ki a világgazdaságban!

■ A másik kiemelt témakörrel összefüggésben Magas részletesen bírálja a neoliberais főirány tételeit, és jogosan mutat rá arra, hogy bár formailag és sok területen az állam közvetlen gazdasági szerepvállalása visszaszorult, más, újabb területeken viszont megélnékült. Már pusztán az állami újraelosztás alig csökkenő, sőt, esetenként növekvő mértéke egy sor fejlett országban is mutatja ezt a tényt. (130–131. oldal) Az állam mint tulajdonos kevésbé, de mint jövedelem-újraelosztó vagy mint regulátor-stabilizátor tartósan jelen van a fejlett piacgazdaságokban. Új vagy növekvő súlyú beavatkozási területek a regionális egyenlőtlenségek csökkentése, az innováció támogatása, a munkahelyteremtés, de továbbra is megtalálható az eszköztárban a válságáztatok és a régiók szubvencionálása is. Azt mondhatjuk tehát, hogy a neoliberais főirány által befolyásolt periódusban az állam szerepe nem csökkent, csak az alkalmazott módszerek és a beavatkozás területei módosultak.

Joggal hívja fel a figyelmet a szerző arra is, hogy a neoliberais főáram gyakorlati alkalmazását leginkább támogató nemzetközi pénzügyi szervezetek maguk is eljutottak arra a felismerésre, hogy *a tőkepiaci szabályozás ma már globális szinten is nélkülözhetetlen!* A problémát leginkább az okozza, hogy a ma létező pénzügyi szervezetek ennek a feladatnak az ellátására nem alkalmasak és nem is hajlandók. Az IMF és a Világbank nem képes arra, hogy a felmerülő igényeknek megfelelően garantálja a globális tőke- és pénzpiacok biztonságát. Ehhez nincs megfelelő tőkeerejük, de irányításuk sem teszi erre alkalmassá őket. Minthogy messze legnagyobb részvényesük az USA, ezért leginkább csak azokban az esetekben avatkoznak be gyorsan és hatásosan, ahol és amikor komoly amerikai gazdasági érdekek forognak kockán. De eb-

ből a szempontból az Európai Unió pénzügyi felépítménye sem bizonyult hatékonyabbnak. A mostani pénzügyi válság kezelésének első komoly lépéseit a nemzeti kormányok tették meg. (Inotai, 2008)

A nemzetközileg egyeztetett, illetve nemzetközi együttműködés keretében végzett ellenőrzés, koordinálás azonban nem csupán a jelenlegi válság megoldásában, hanem a fenntartható fejlődés feltételeinek közös biztosításában is elengedhetetlen. Erre ez a könyv is felhívja a figyelmet (133–138. oldal), a válság kapcsán megnyilatkozó más szerzőkhöz hasonlóan (Simai, 2008). *A mostani válság súlyos gazdasági hatásai közvetlenül érintik a fejlett országok társadalmait, ezért minden eddiginél drámaibban hívják föl a figyelmet a közös fellépés szükségességére.* Ebből a válságból minden bizonnyal komoly nemzetközi egyeztetések-

kel, a nemzeti érdekek érvényesítésének korlátozásával lehet majd kilábalni. Erre már csak azért is szükség lesz, mivel a válság egyformán érinti valamennyi fejlett országot: nincsen olyan lokomotív, amely kihúzhatná a kátyúba jutott többi gazdaságot. Másrészt pedig maga a válság globális eredetű, és okai között bizony ott szerepel a világgazdasági erőviszonyok megváltozása. Ez pedig megköveteli, hogy a fejlett országok nagyobb teret és beleszólást engedjenek a gazdasági és politikai súlyukat gyorsan növelő térségeknek és országoknak. (Simai, 2008) Ha a válság kezelésében létrejön valamiféle hatékony érdekegyeztetési rendszer a világgazdaságban, ugyanilyen módon lehetne közös, végrehajtható megoldásokat találni az emberiség jövőjét érintő többi hosszú távú, globális problémára is.

Szanyi Miklós

IRODALOM

CHIKÁN A. (2003): A globalizáció és a gazdasági tevékenységek koordinációja. In: Blabó A. (szerk): *Elmaradottság – Fejlődés – Átalakulás, Tanulmányok Szentcsanak Tamás akadémikus 70. születésnapjára, BKÁE Világgazdaságtan Tanszék*

CSONTOS L. – KIRÁLY J. – LÁSZLÓ G. (1997): Az ezredvégi nagy borzongás, *Közgazdasági Szemle, július–augusztus*, 569–596. oldal

INOTAI, A. (2008): The global financial crisis and its macroeconomic impact on the European Union, *MTA Világgazdasági Kutató Intézet, kézirat*

LÁNYI K. (1997): A globális konvergencia változatai: Maastricht és Washington, *Külgazdaság*, 11., 5–29. oldal

SIMAI, M. (2008): The global crisis of 2007–????, its origins and potential consequences, *MTA Világgazdasági Kutató Intézet, kézirat*

SZANYI M. (2009): Válságelemzés, *MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Kihívások sorozat*